

**ANTWOORDEN VAN DE EUROPESE COMMISSIE EN DE EUROPESE DIENST VOOR
EXTERN OPTREDEN OP HET SPECIAAL VERSLAG VAN DE EUROPESE
REKENKAMER
“EU-STEUN VOOR HERVORMINGEN IN OEKRAÏNE: DE STRIJD TEGEN
GROOTSCHALIGE CORRUPTIE WAS NIET GERICHT GENOEG EN LEVERDE
ONVOLDOENDE RESULTATEN OP”**

SAMENVATTING

I. Sinds de “Revolutie van de waardigheid” (Maidan) heeft de EU veel politiek kapitaal en middelen uitgetrokken om de corruptiebestrijdingsagenda met Oekraïne uit te voeren. Op sommige gebieden heeft Oekraïne opmerkelijke prestaties geleverd, in andere gebieden ontbreken nog steeds tastbare resultaten.

II. Er bestaat geen universele definitie van corruptie en er zijn geen duidelijk omschreven subcategorieën. In het kader van haar werkzaamheden met Oekraïne op het gebied van corruptiebestrijding gebruikt de EU in haar documenten niet de term “grootschalige corruptie”, maar het meer gebruikelijke “corruptie op hoog niveau”.

III. Het complexe maatschappelijke verschijnsel corruptie kan niet lineair worden bestreden door middel van één enkele strategie, maar alleen op multidimensionale wijze. Een holistische, horizontale aanpak van de bestrijding van corruptie is inderdaad een wereldwijd erkende praktijk¹.

De EU streeft naar de uitbanning van corruptie langs vier hoofdlijnen:

In de eerste plaats eist de EU in het kader van haar programma’s voor macrofinanciële bijstand (“MFB-programma’s”), haar begrotingssteunprogramma’s en het actieplan voor visumliberalisering de invoering van concurrentie in diverse sectoren. Dit verkleint op zijn beurt de mogelijkheden en de ruimte voor corruptie op hoog niveau, bijvoorbeeld in de gas- en de bankensector of met betrekking tot de wisselkoers, gezondheidszorg, concurrentiebeleid, overheidsopdrachten en het beheer van staatsondernemingen.

In de tweede plaats heeft de EU samen met haar internationale partners een belangrijke rol gespeeld bij het stimuleren van, en het leggen van het wettelijke en institutionele fundament voor, de bestrijding van (grootschalige) corruptie op hoog niveau: Oekraïne heeft een van de meest uitgebreide systemen van vermogensverklaringen ter wereld en heeft gespecialiseerde instanties voor corruptiebestrijding opgericht. Dat zijn het nationaal bureau voor corruptiebestrijding (NABU), het gespecialiseerd openbaar ministerie voor corruptiebestrijding (SAPO), het Hooggerechtshof voor corruptiebestrijding (HACC) en het nationaal agentschap voor de preventie van corruptie (NACP). De EU heeft in haar lopende programma’s deskundigheid en andere ondersteuning geboden voor de capaciteitsopbouw van deze instellingen, die een geloofwaardig trackrecord hebben opgebouwd op het gebied van complexe corruptiezaken op hoog niveau, ondanks procedurele complicaties als gevolg van de COVID-19-pandemie.

---

¹ Zie bijvoorbeeld het VN-Verdrag tegen corruptie en de bijbehorende technische gidsen; 2011 European Partners Against Corruption standards on Anti-Corruption Authorities (de normen voor instanties voor corruptiebestrijding van de Europese partners tegen corruptie van 2011); het jaarlijks activiteitenverslag 2019 van de Groep van staten tegen corruptie van de Raad van Europa, en de 2018 OECD Strategic Approach to Combatting Corruption (strategische aanpak van de OESO voor de bestrijding van corruptie van 2018).

In de derde plaats heeft de EU fors geïnvesteerd in de totstandbrenging van een vitaal maatschappelijk middenveld, in onderzoeksjournalistiek en media, en in ondernemingen die een cultuur van integriteit bevorderen, zowel op centraal als op regionaal niveau.

In de vierde plaats heeft de EU de hervormingen van het openbaar ministerie krachtig gesteund, onder meer door de attestering van openbaar aanklagers op alle niveaus, naast de lopende bredere justitiële hervorming. Al deze elementen zijn van cruciaal belang voor de multidimensionale EU-aanpak van de bestrijding van (grootschalige) corruptie op hoog niveau.

IV. In de belangrijkste EU-documenten inzake Oekraïne wordt de bestrijding van corruptie consequent opgenomen als prioritair aandachtsgebied op drie niveaus: in de eerste plaats door middel van een constante *beleidsdialoog*, waarin de bestrijding van corruptie aan de orde wordt gesteld in contacten op hoog niveau (zoals verklaringen van topontmoetingen, bezoeken op hoog niveau), in technische bijeenkomsten en in belangrijke documenten, zoals de associatieovereenkomst en het integrale EU-steunkader 2018-2020. In de tweede plaats als conditionaliteit in *beleidsinstrumenten*, zoals de MFB-programma's, de begrotingssteunprogramma's en het actieplan voor visumliberalisering. In de derde plaats als onderdeel van de *programming*, in het kader waarvan ondersteuning voor corruptiebestrijding en justitiële hervormingen is verleend.

Concreet omvatten verschillende MFB-programma's voorwaarden in verband met de oprichting van de instanties voor corruptiebestrijding, waaronder het Hooggerechtshof voor corruptiebestrijding, de verificatie van vermogensverklaringen van hoge ambtenaren, de invoering van concurrentie in de banksector en de energiesector, met name de gasector, de stroomlijning van de rechterlijke handhaving, de selectie van de hoofden van instanties voor corruptiebestrijding, en de operationalisering van het e-casemanagementsysteem voor het nationaal bureau voor corruptiebestrijding en het gespecialiseerd openbaar ministerie voor corruptiebestrijding. In de verslagen inzake het opschortingsmechanisme voor visumvrijstelling wordt de bestrijding van corruptie op hoog niveau regelmatig aan de orde gesteld, evenals de noodzaak om de onafhankelijkheid en doeltreffendheid van de met de bestrijding van dit specifieke type corruptie belaste instanties te waarborgen.

Evenzo wordt in de programmeringsdocumenten van het EU-anticorruptie-initiatief fase 1 en fase 2 op meerdere plekken verwezen naar de bestrijding van corruptie op hoog niveau en wordt dit uitdrukkelijk genoemd in het contract voor staatsopbouw (het eerste verwachte resultaat was: "substantiële vooruitgang in de bestrijding corruptie door het opzetten en waarborgen van een doeltreffende werking van een gespecialiseerd onderzoeksbureau voor de bestrijding van corruptiemisdrijven op hoog niveau (...)") en in de associatieagenda van 2015.

V. De aanzienlijke toename van de transparantie en van de onderzoeksjournalistieke activiteiten sinds de "Revolutie van de waardigheid" heeft bijgedragen tot de verspreiding van negatieve percepties van maatschappelijke misstanden onder het publiek. Dit is op zijn beurt van invloed op de betrouwbaarheid van corruptieperceptie-indexen, zoals die van Transparency International.

VII. De EU heeft de bredere inspanningen op het gebied van justitiële hervormingen en de ontwikkeling van de gehele anticorruptiearchitectuur krachtig ondersteund. Het vertrouwen in de hierboven genoemde, door Oekraïne opgerichte instanties voor corruptiebestrijding, die een trackrecord van zaken hebben opgebouwd die veelal zijn uitgemond in veroordelingen, is relatief hoog. Dit vertrouwen wordt echter negatief beïnvloed door nationale en regionale mediaconcerns die eigendom zijn van gevestigde belangengroepen, waarvan vele zelf het voorwerp van corruptieonderzoeken zijn.

Het doel van de oprichting van de instanties voor corruptiebestrijding was om parallel aan de gewone strafrechtelijke keten, die corruptiezaken niet lijkt te willen/kunnen aanpakken, een gespecialiseerd institutioneel traject te creëren. Dit wordt het best geïllustreerd door de beruchte rechtbank voor bestuursrechtelijke zaken van Kiev, die consequent vonnissen heeft gewezen die de bestrijding van corrupte praktijken ondergraven. Momenteel heeft president Zelensky een wetsvoorstel ingediend waarbij deze rechtbank wordt afgeschaft en de jurisdictie ervan wordt overdragen aan een ander rechterlijk orgaan.

Van de niet-hervormde onderdelen van de rechterlijke macht en de rechterlijke bestuursorganen kan worden verwacht dat zij enige invloed uitoefenen op de gespecialiseerde instanties voor corruptiebestrijding, maar er bestaan diverse waarborgen die dat risico beperken. Hoewel de onafhankelijke instanties voor corruptiebestrijding al volledig operationeel zijn en resultaten opleveren, steunt de EU tegelijkertijd de alomvattende hervormingen van de justitiële sector en de civiele veiligheidssector.

VIII. De rechtsgrondslag voor de ingebruikneming van het e-casemanagementsysteem voor het nationaal bureau voor corruptiebestrijding en het gespecialiseerd openbaar ministerie voor corruptiebestrijding (een van de voorwaarden van het vijfde MFB-programma van de EU) is door het Oekraïense parlement aangenomen. Dit plaveit de weg voor de digitalisering van de hele strafrechtelijke keten, wat ten goede zal komen aan de transparantie en de efficiëntie.

Het PRAVO-Justice-project (component 4) is gericht op de interoperabiliteit van databanken en de betrouwbaarheid van registers.

IX. De coördinatie tussen de internationale partners van Oekraïne, ook met betrekking tot randvoorwaardelijkheid, is voorbeeldig geweest. Dit geldt voor de corruptiebestrijdingsarchitectuur, de sectorale anticorruptiehervormingen en de hervorming van het openbaar ministerie en de rechterlijke macht.

X. Dat beroepsbeoefenaars en wetenschappers in het veld nog steeds te maken hebben met beperkingen en hardnekkige uitdagingen bij het meten van veranderingen in de omvang van corruptie en van de effecten van de corruptiebestrijding, wordt algemeen onderkend. Het OESO-netwerk ter bestrijding van corruptie doet in verschillende landen, waaronder Oekraïne, proeven met zeer gedetailleerde prestatie-indicatoren voor corruptiebestrijding via het EU-integriteitsprogramma voor corruptiebestrijding. Niettemin blijft dit een complex en stroperig proces, omdat corruptie moeilijk rechtstreeks kan worden gemeten. De huidige tendens is om in veel gevallen te vertrouwen op indirecte meting door middel van proxy-indicatoren die contextspecifiek, maar beter en gemakkelijker meetbaar zijn.

XI. Zie de antwoorden van de Commissie op de aanbevelingen van de Rekenkamer hieronder.

INLEIDING

05. Er bestaat geen universele definitie van corruptie en er zijn geen duidelijk omschreven subcategorieën. In het kader van haar werkzaamheden met Oekraïne op het gebied van corruptiebestrijding gebruikt de EU niet de term “grootschalige corruptie” in haar documenten, maar het meer gebruikelijke “corruptie op hoog niveau”.

12. De EU-aanpak voor het uitbannen van corruptie is specifiek toegesneden op Oekraïne. Deze aanpak wordt nu in andere landen gekopieerd. Een onderdeel van de aanpak is het stimuleren van de concurrentie in verschillende sectoren van de economie, waardoor de mogelijkheden voor corruptie worden beperkt.

OPMERKINGEN

22. De onderliggende oorzaken van de grootschalige corruptie zijn algemeen bekend en zouden door een rechtbank worden beschouwd als “een algemeen bekend feit” dat niet hoeft te worden bewezen. Het ontbreekt niet aan studies naar de onderliggende oorzaken van de grootschalige corruptie. Voorafgaand aan de programmering van de technische bijstand aan Oekraïne hebben de EU-diensten studies laten uitvoeren en een aantal geloofwaardige bronnen geraadpleegd, waaronder notulen van vergaderingen, openbare/officialle/media-informatie en statistieken.

24. In de belangrijkste EU-documenten met betrekking tot Oekraïne wordt de bestrijding van corruptie consequent opgenomen als prioritair aandachtsgebied op drie niveaus: in de eerste plaats door middel van een constante beleidsdialog, waarin de bestrijding van corruptie aan de orde wordt gesteld in contacten op hoog niveau (zoals verklaringen van topontmoetingen, bezoeken op hoog niveau), in technische bijeenkomsten en in belangrijke documenten, zoals de associatieovereenkomst en het integrale EU-steunkader 2018-2020. In de tweede plaats als conditionaliteit in beleidsinstrumenten, zoals de MFB-programma's, de begrotingssteunprogramma's en het actieplan voor visumliberalisering. In de derde plaats als onderdeel van de programmering, in het kader waarvan ondersteuning voor corruptiebestrijding en justitiële hervormingen is verleend.

Concreet omvatten verschillende MFB-programma's van de EU voorwaarden in verband met de oprichting van de instanties voor corruptiebestrijding, waaronder het Hooggerechtshof voor corruptiebestrijding, de verificatie van vermogensverklaringen van hoge ambtenaren, de invoering van concurrentie in de bankensector en de energiesector, met name de gassector, de stroomlijning van de rechterlijke handhaving, de selectie van de hoofden van instanties voor corruptiebestrijding, en de operationalisering van het e-casemanagementsysteem voor het nationaal bureau voor corruptiebestrijding en het gespecialiseerd openbaar ministerie voor corruptiebestrijding. In de verslagen inzake het opschortingsmechanisme voor visumvrijstelling wordt de bestrijding van corruptie op hoog niveau regelmatig aan de orde gesteld, evenals de noodzaak om de onafhankelijkheid en doeltreffendheid van de met de bestrijding van dit specifieke type corruptie belaste instanties te waarborgen.

26. De Commissie hanteert inderdaad een multidimensionale aanpak voor de bestrijding van corruptie. Bijgevolg benadert de EU de uitbanning van corruptie langs vier hoofdlijnen: het elimineren van de ruimte voor corruptie door middel van conditionaliteit en beleidsdialog, het opzetten en uitbouwen van capaciteit van de onafhankelijke instanties voor corruptiebestrijding, steunverlening aan het maatschappelijk middenveld en onderzoeksmedia, en steunverlening voor justitiële hervormingen.

27. Het complexe maatschappelijke verschijnsel corruptie moet op multidimensionale wijze worden bestreden. Een holistische, horizontale aanpak is wereldwijd een erkende praktijk.

De EU streeft naar de uitbanning van corruptie langs vier hoofdlijnen:

In de eerste plaats eist de EU in het kader van haar MFB-programma's, haar begrotingssteunprogramma's en het actieplan voor visumliberalisering de invoering van concurrentie in diverse sectoren. Dit verkleint op zijn beurt de mogelijkheden en de ruimte voor corruptie, bijvoorbeeld in de gas- en de bankensector of met betrekking tot de wisselkoers, gezondheidszorg, concurrentiebeleid, overheidsopdrachten en het beheer van staatsondernemingen.

In de tweede plaats heeft de EU samen met haar internationale partners een belangrijke rol gespeeld bij het stimuleren van, en het leggen van het wettelijke en institutionele fundament voor, de bestrijding van (grootschalige) corruptie op hoog niveau: Oekraïne heeft een van de meest uitgebreide

systemen van vermogensverklaringen ter wereld en heeft gespecialiseerde instanties voor corruptiebestrijding opgericht. Dat zijn het nationaal bureau voor corruptiebestrijding (NABU), het gespecialiseerd openbaar ministerie voor corruptiebestrijding (SAPO), het Hooggerechtshof voor corruptiebestrijding (HACC) en het nationaal agentschap voor de preventie van corruptie (NACP). De EU heeft via haar lopende programma's deskundigheid en andere ondersteuning geboden voor de capaciteitsopbouw van deze instellingen, die een geloofwaardig trackrecord hebben opgebouwd op het gebied van complexe corruptiezaken op hoog niveau, ondanks procedurele complicaties als gevolg van de COVID-19-pandemie.

In de derde plaats heeft de EU fors geïnvesteerd in de totstandbrenging van een vitaal maatschappelijk middenveld, in onderzoeksjournalistiek en media, en in ondernemingen die een cultuur van integriteit bevorderen, zowel op centraal als op regionaal niveau.

In de vierde plaats heeft de EU de hervormingen van het openbaar ministerie krachtig gesteund, onder meer door de attestering van openbaar aanklagers op alle niveaus, evenals de lopende bredere justitiële hervorming. Al deze elementen zijn van cruciaal belang voor de multidimensionale EU-aanpak van de bestrijding van (grootschalige) corruptie op hoog niveau.

29. Project 12, met een budget van 14,5 miljoen EUR, is feitelijk het grootste project van de Commissie op het gebied van corruptiebestrijding.

32. De EU heeft het elimineren van de ruimte voor corruptie en het uitoefenen van economische invloed door oligarchische structuren ook aangepakt door middel van de MFB-conditionaliteit, bijvoorbeeld door de ontvlechting van Naftogaz, de afschaffing van wisselkoersarbitrage en de opschoning van de bankensector te vereisen. Bovendien heeft het door de EU gesteunde systeem van vermogensverklaringen een belangrijke rol gespeeld bij het ontmaskeren van de corrupte ambtenaren die door oligarchen zijn gebruikt om hun belangen te bevorderen.

34. Het is inderdaad de Raad die rechtshandelingen met betrekking tot sancties vaststelt. Besluiten in het kader van het buitenlands beleid van de EU vereisen unanimitéit tussen de lidstaten.

De Raad stelt alles in het werk om ervoor te zorgen dat de lijsten voldoen aan alle wettelijke vereisten zoals vastgesteld door de rechterlijke instanties van de EU, rekening houdend met de zich ontwikkelende jurisprudentie, zodat de aanwijzingen niet met succes kunnen worden aangevochten bij de rechterlijke instanties van de EU.

Het is aan de Raad om rechtshandelingen tot bevrozing van tegoeden en andere beperkende maatregelen vast te stellen, en aan de EU-lidstaten om die maatregelen uit te voeren. Deze regeling heeft tot doel om de terugvordering van vermogensbestanddelen door de Oekraïense staat te vergemakkelijken via de bevrozing van tegoeden en het voorkomen van geldoverboekingen naar andere landen. Reisverboden dienen daarentegen een ander doel, dat buiten het toepassingsgebied van de sanctieregeling voor verduistering valt.

36. Het project is niet gericht op grootschalige corruptie, maar op hervorming van de civiele veiligheidssector. Het project ligt sinds kort op volle vaart. EUAM Oekraïne heeft verschillende opleidingen verzorgd en heeft projectapparatuur geleverd, afgestemd op de capaciteitsopbouwactiviteiten van PRAVO Police.

De nationale politie van Oekraïne heeft in december 2020 twee door de EU gefinancierde, geavanceerde modulaire datacenters ontvangen, die via een netwerk zijn verbonden met bestaande telecommunicatie-infrastructuur van de nationale politie van Oekraïne. De nieuwe datacenters zullen ondersteuning bieden aan meer dan 45 000 politiemensen en aan operaties in heel Oekraïne, op

nationaal niveau en op het niveau van gemeenschappen, waaronder aan het telefonische alarmnummer 102 van de politie.

38. De EU heeft de hervormingen van de corporate governance in staatsondernemingen en de herstructurering/ontvlechting van Naftogaz krachtig gesteund, beide door middel van MFB-conditionaliteit. Ook is steun verleend voor de herstructurering en het verbeteren van de governance van een aantal staatsondernemingen en staatsbanken door middel van veruit de grootste bijdrage aan een multidonorrekening van de EBWO.

40. In de eerste plaats heeft de EU aan handhavingshervormingen gerelateerde voorwaarden opgenomen in het vijfde MFB-programma. In de tweede plaats heeft de Commissie project 17 (PRAVO Justice) ten uitvoer gelegd, in het kader waarvan een diepgaande analyse is gemaakt van de uitdagingen in het handhavingsbeleid en in verband met de moratoria en uitgebreid beleidsadvies wordt verstrekt over de voortzetting van de hervormingen. De uitdagingen op dit gebied zijn complex en veelzijdig en vereisen een responsstrategie voor de langere termijn, in combinatie met politieke wil.

41. Feitelijke update over de raad van toezicht van Naftogaz:

Op 19 mei 2021 heeft de ministerraad vijf leden van de raad van toezicht van Naftogaz herbenoemd voor een termijn van een jaar totdat de vergelijkende selectieprocedure voor een nieuwe, onafhankelijke raad van toezicht zal zijn voltooid, Robert Bensch ontheven uit zijn functie in de raad van toezicht van Naftogaz en de vergelijkende selectieprocedure voor vier onafhankelijke leden van de raad van toezicht aangekondigd.

42. De door de EU gesteunde corporate governance-hervormingen voor staatsondernemingen omvatten tal van anticorruptiemaatregelen die rechtstreeks verband houden met goed ondernemingsbestuur, goed financieel beheer, transparantie en verantwoordingsplicht. De inspanningen werden gekanaliseerd via de hervormingsgerelateerde voorwaarden van meerdere MFB-programma's, beleidsdialogen/vergaderingen op hoog niveau, interventies in het kader van de multidonorrekening van de EBWO, deelname aan de privatiseringswerkgroep, waarneming van selectieprocessen voor de leden van de raad van toezicht in staatsondernemingen, en financiering van de hervormingsondersteuningsteams van het Ministerie van Economische Zaken en andere overheidsentiteiten.

43. Staatssteun en concurrentie zijn complexe hervormingsgebieden. In de EU-landen heeft de uitvoering van hervormingen op dit gebied vele jaren in beslag genomen. Ook in Oekraïne zal de uitvoering van deze hervormingsagenda de nodige tijd vergen. Oekraïne heeft de afgelopen jaren enige vooruitgang geboekt, waaronder bij het versterken van de institutionele onafhankelijkheid van de antimonopoliecommissie en het verbeteren van het wetgevings- en handavingskader om dat in overeenstemming te brengen met de EU-staatssteun- en concurrentieregels. De EU heeft steun verleend voor zowel de aanpassing van het wetgevingskader als het vergroten van de handavingscapaciteit. EU-projecten, te weten de projecten 10 en 19, die de Rekenkamer heeft onderzocht, hebben steun verleend voor het versterken van de institutionele capaciteit, waarbij de nadruk lag op het handavingsvermogen.

Wat de onafhankelijkheid van de antimonopoliecommissie betreft, is er de afgelopen jaren, hoewel er nog steeds enkele uitdagingen en risico's bestaan, aanzienlijke vooruitgang geboekt bij het versterken van de onafhankelijkheid van deze commissie, zoals wordt beschreven in het OESO-verslag over de kmo-beleidsindex. De verwijzing naar de onafhankelijkheid van de antimonopoliecommissie in het verslag over de uitvoering van de associatieovereenkomst heeft betrekking op een specifieke kwestie

in verband met de selectieprocedure van het hoofd van de beroepsinstantie voor overheidsopdrachten (die in Oekraïne een van de leden van de antimonopoliecommissie is).

44. Gezamenlijk antwoord op paragraaf 44 en kader 1:

Gegeven het feit dat algemeen wordt erkend dat beroepsbeoefenaars en wetenschappers in het veld nog steeds te maken hebben met beperkingen en hardnekkige uitdagingen bij het meten van veranderingen in de omvang van corruptie en van de vooruitgang op het gebied van corruptiebestrijding, zal het OESO-netwerk voor corruptiebestrijding zeer gedetailleerde prestatie-indicatoren voor corruptiebestrijding ontwikkelen, met duidelijke en landspecifieke benchmarks, die via het EU-programma voor integriteit ter bestrijding van corruptie in verschillende landen worden getest, waaronder Oekraïne. Toch blijft dit een complex gebied, waarop doorgaans slechts langzaam vorderingen worden geboekt vanwege de moeilijkheid om corruptie rechtstreeks te meten. De huidige tendens is om in veel gevallen te vertrouwen op indirecte meting door middel van proxy-indicatoren die contextspecifiek, maar beter en gemakkelijker meetbaar zijn.

46. Het is niet duidelijk wat de toegevoegde waarde van een ander, specifiek verslag zou zijn. Het integrale steunkader heeft specifieke prioriteiten en doelstellingen met duidelijk omschreven indicatoren. Als GVDB-missie is EUAM Oekraïne een door de Raad overeengekomen instrument met een eigen monitoring- en evaluatiesysteem. Met het oog op een striktere uitvoering van het mandaat van de missie, en om de verantwoordingsplicht te vergroten, is benchmarking ingevoerd. Tijdens de planningsfase worden gerichte benchmarks vastgesteld om de missies en het CPCC in staat te stellen de uitgevoerde activiteiten te monitoren en te evalueren. EUAM Oekraïne volgt de door de EU-lidstaten overeengekomen rapportagerichtsnoeren. De impact en de prestaties van de missie worden elke zes maanden gerapporteerd aan de EDEO/het CPCC en worden door de EU-lidstaten bekrachtigd in de vorm van formele verslagen op basis van benchmarks en een toetsing aan het mandaat van de missie.

47. In het jaarlijkse verslag over het beheer van het externe optreden wordt gerapporteerd over de vooruitgang die is geboekt op de prioritaire gebieden van het integrale steunkader 2018-2020. Dit verslag is een belangrijk beheersinstrument voor het monitoren van de uitvoering van programma's en van de kernprestatie-indicatoren. In het verslag wordt echter niet systematisch verwezen naar de indicatoren van het integrale steunkader 2018-2020.

49. Als civiele GVDB-missie volgt EUAM Oekraïne de door de EU-lidstaten overeengekomen rapportagerichtsnoeren. De impact en de prestaties van de missie worden elke zes maanden gerapporteerd aan de EDEO/het CPCC en worden door de EU-lidstaten bekrachtigd in de vorm van formele verslagen op basis van benchmarks en een toetsing aan het mandaat van de missie. Bovendien wordt er voorafgaand aan de verlenging van elk mandaat een uitgebreide operationele beoordeling en strategische evaluatie uitgevoerd. Deze processen vormen het fundament voor de verlenging van het mandaat. De EDEO werkt momenteel aan een effectbeoordelingsmethodologie voor de middellange- en langetermijneffecten van de activiteiten van GVDB-missies.

53. Andere belangrijke prestaties waren de steun voor de zeer transparante en op verdiensten gebaseerde selectie van de rechters van het Hoogerechtshof voor corruptiebestrijding, waarbij internationale deskundigen waren betrokken, en de daaropvolgende steun voor het volledig operationeel maken van het Hof.

56. De Commissie is van mening dat zij de technische bijstand voorwaardelijk heeft gemaakt. Zo heeft de Commissie de EUACI-steun (project 12) aan een van de belangrijkste instellingen van Oekraïne (het nationaal agentschap voor de preventie van corruptie) tijdelijk opgeschort toen de integriteit van het leiderschap van die instelling in het gedrang kwam. Om soortgelijke redenen werd

de steun voor de Hoge Raad voor Justitie in het kader van het EU-programma PRAVO Justice (project 17) aanzienlijk beperkt.

58. EUAM heeft met strategisch advies bijgedragen aan de totstandkoming van de in september 2019 ondertekende wet om het openbaar ministerie te hervormen. De missie was ook nauw betrokken bij de daaropvolgende attestering van openbare aanklagers, die ertoe leidde dat twee derde van de aanklagers met goed gevolg de kennis-, competentie- en integriteitstoetsen aflegde.

Kader 4 – De bijdragen van de Commissie en de EUAM aan de herbeoordeling en selectie van openbare aanklagers

Tot op heden zijn slechts 7 700 van de circa 12 000 aanklagers door de attestering gekomen. Ongeveer 1 800 zaken van openbaar aanklagers die de attestatie aanvechten zijn momenteel aanhangig bij de rechter. De attestatiehervorming was gebaseerd op de wet van oktober 2019, die een tussentijdse hervormingsperiode van twee jaar invoerde waarin de gewone vervolgingsorganen, waaronder de kwalificatie- en tuchtcommissie van openbare aanklagers (QDCP), moesten worden geschorst, zodat het hele vervolgingsstelsel opnieuw kan worden opgestart.

Bovendien heeft de procureur-generaal in mei 2021 nieuwe regels voor de benoeming in administratieve functies ingevoerd (voorwaarde van het vijfde MFB-programma), die van toepassing zullen zijn gedurende de tussentijdse hervormingsperiode, en wordt er gewerkt aan het verbeteren van de procedure voor de permanente periode die in het najaar van 2021 aanvangt.

59. Vertrouwen in het wetshandhavings- en vervolgingsapparaat in Oekraïne zal niet snel worden bereikt. Ook is het vertrouwen moeilijk te meten, omdat de resultaten afhangen van de kwaliteit van de enquêtes en dat vertrouwen wordt bepaald door meerdere factoren, waaronder niet in de laatste plaats de invloed van de media. Het vertrouwen in wetshandhavingsinstanties blijft laag, maar is — op enkele uitzonderingen en een afname in 2020 na — in de loop der jaren toegenomen. Naast de door de EUAM bestelde peilingen moet worden gekeken naar de trends in andere algemeen erkende peilingen, zoals die van het Razumkov-instituut² over het vertrouwen in wetshandhavingsinstanties en het vervolgingsapparaat¹. EUAM vergelijkt altijd meerdere bronnen en analyseert bij het beoordelen van de ontwikkelingen in de opvattingen van burgers over de wetshandhavingsinstanties in Oekraïne ook gegevens over de ervaringen en de efficiëntie van wetshandhavingsinstanties.

61. Het hervormingspakket van 2016 (dat de basis vormde voor de beoordeling van de naleving van het contract voor staatsopbouw) was positief en voldoende. De Commissie van Venetië heeft de grondwetswijzigingen en de aanvullende wettelijke voorschriften positief beoordeeld. De kritische analyses waarop het Hof doelt werden pas later gemaakt en konden *ratione temporis* dus niet als basis voor de beoordeling dienen. Het contract voor staatsopbouw voorzag alleen in de goedkeuring van wetswijzigingen, maar niet in de volledige uitvoering daarvan. Gezien de tijd die een dergelijke diepgaande verandering in het rechtsstelsel kost, zou volledige uitvoering het hele doel van het contract, namelijk het leveren van snelle ondersteuning in de eerste periode na Maidan, onderuit hebben gehaald.

62. Het Oekraïense parlement heeft op 29 juni 2021 een wet aangenomen om de hoge kwalificatiecommissie van rechters opnieuw in te stellen. Deze wet voert een nieuwe transparante en op verdiensten gebaseerde selectieprocedure voor de leden van de commissie in, met inbegrip van een

---

² Bron voor de peiling van het Razumkov-instituut voor 2019-2020 (alleen in het Oekraïens):

<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-institutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-oriientatsii-gromadian-berezen-2021r>

stemmodel dat een beslissende rol van intern benoemde, onafhankelijke deskundigen mogelijk maakt, in overeenstemming met de aanbevelingen van de Commissie van Venetië. Om technische redenen zal medio juli opnieuw over de wet moeten worden gestemd. Ook staat voor medio juli een wetsontwerp gepland dat voorziet in de doorlichting/integriteitscontrole van huidige/toekomstige leden van de Hoge Raad voor Justitie.

Kader 5 – Steun van de Commissie voor de elektronische behandeling van zaken

In juni 2021 heeft het Oekraïense parlement de wet aangenomen die de rechtsgrondslag heeft gecreëerd voor de invoering van het e-casemanagementsysteem bij de instanties voor corruptiebestrijding en alle andere wetshandhavinginstanties in Oekraïne. Het e-casemanagementsysteem zal de transparantie en de efficiëntie van strafrechtelijke onderzoeken vergroten en corruptierisico's verminderen.

71. De instanties voor corruptiebestrijding hebben rechters, openbaar aanklagers en onderzoekers geselecteerd na een strikte procedure, die ook een integriteitscontrole omvatte. Ook hebben zij exclusieve rechtsmacht om corruptiezaken op hoog niveau te behandelen en speciale onderzoeksinstrumenten toe te passen. Dankzij deze robuuste capaciteitsopbouw- en IT-ondersteuning zijn deze instanties operationeel geworden en begonnen met het opbouwen van een geloofwaardig trackrecord.

Sinds het Hooggerechtshof voor corruptiebestrijding eind 2019 operationeel werd, zijn er al zeker 34 vonnissen uitgesproken, waarin in een aantal gevallen ook daadwerkelijk gevangenisstraffen zijn opgelegd. Nog veel meer zaken zijn dicht bij een rechterlijke uitspraak, en de vonnissen worden binnenkort verwacht.

Het opbouwen van een trackrecord in complexe corruptiezaken kost tijd. Bovendien heeft COVID-19 in veel procedures geleid tot vertraging.

Ook dient te worden erkend dat in de periode 2016-2018, na het operationeel worden van het systeem van vermogensverklaringen (onderdeel van de EU-conditionaliteit in het kader van de macrofinanciële bijstand en het contract voor staatsopbouw), honderden rechters hebben besloten hun functie neer te leggen in plaats van de kwalificatiebeoordeling te ondergaan of een vermogensverklaring in te dienen (zie bijvoorbeeld https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/zvit_2016.pdf).

73. Het besluit werd genomen op basis van de bestaande vooruitgang en de toezeggingen van de Oekraïense autoriteiten. Dankzij de anticorruptiebenchmarks kreeg de EU-steun voor corruptiebestrijding in Oekraïne meer aandacht van de Oekraïense autoriteiten, wat heeft geleid tot een grotere betrokkenheid.

Kader 6 – Voorbeelden van voorwaarden/benchmarks op het gebied van corruptiebestrijding die te positief zijn beoordeeld

De beoordeling was gebaseerd op een combinatie van geboekte vooruitgang en krachtige toezeggingen van Oekraïne. Op het moment van beoordeling was de stand van zaken in verband met de uitvoering van de aangenomen anticorruptiewetgeving positief, was het nationaal bureau voor corruptiebestrijding (NABU) opgericht en het hoofd ervan benoemd en werd het bureau bemand en opgeleid, was de raad van bestuur van het nationaal agentschap voor de preventie van corruptie (NACP) gekozen en was het hoofd van het gespecialiseerd openbaar ministerie voor corruptiebestrijding (SAPO) benoemd. Nadat deze fundamenten waren gelegd, was de uitvoering aanstaande.

In het zesde voortgangsverslag over de uitvoering van het actieplan inzake visumliberalisering door Oekraïne wordt een aantal positieve ontwikkelingen in de strijd tegen corruptie genoemd. Zo wordt in dat verslag duidelijk verklaard dat “de vooruitgang die in het vijfde verslag over het anticorruptiebeleid is geconstateerd, en met name de vooruitgang op wetgevings- en institutioneel gebied, is voortgezet”. Voor meer informatie, zie ook het werkdocument van de diensten van de Commissie bij het verslag (SWD(2015) 705 final, blz. 14-16). In het verslag wordt melding gemaakt van de toezeggingen van Oekraïne. In het zesde voortgangsverslag wordt verklaard dat “de anticorruptiebenchmark op basis van deze toezeggingen wordt geacht te zijn bereikt”, met als doel om Oekraïne te stimuleren deze verplichtingen na te komen. De conclusie dat de benchmark is gehaald is echter ook gebaseerd op de vooruitgang die wordt vermeld op blz. 5-6 (en die nader wordt beschreven in het werkdocument, op blz. 14-16).

De belangrijkste maatstaf voor de vervulling van deze voorwaarde was of het systeem in november 2016 (*en niet in 2018, toen het besluit over MFB III werd genomen*) “doeltreffend” was. Gegeven de complexiteit van het systeem, kon de vraag of het algehele systeem doeltreffend was niet rechtstreeks en met wiskundige precisie worden beantwoord, maar vereiste dat een subjectieve waardering. Met andere woorden: die waardering omvatte een zekere beoordelingsruimte. Uitgaande van het feit dat het elektronische systeem op 1 september 2016 werd gelanceerd en er op 30 oktober 2016 reeds 103 268 jaarlijkse verklaringen waren ingediend, en dat de verklaringen publiekelijk beschikbaar waren op de website van het nationaal agentschap voor de preventie van corruptie (NAPC) en onder zijn discretionaire bevoegdheid vielen, was de Commissie van mening dat het systeem doeltreffend was. Deze conclusie werd niet lichtvaardig getrokken, maar was, behalve op de bovenstaande feiten, gebaseerd op een beoordeling door externe deskundigen. In november 2016 waren er geen feitelijke aanwijzingen die tot de conclusie zouden hebben geleid dat de Commissie of enige andere bij de besluitvorming betrokken instantie haar beoordelingsruimte had overschreden.

De voorwaarde is gericht op de oprichting en de onafhankelijke werking van het NABU, het SAPO en het NAPC. Ten tijde van de beoordeling van de naleving waren alle drie de instellingen opgericht en functioneel onafhankelijk. Hun onafhankelijkheid van politieke bemoeienis kan onmogelijk op een bepaald moment worden beoordeeld en moet op doorlopende basis telkens opnieuw worden bevestigd.

76. De Commissie is van mening dat het systeem voor het indienen van vermogensverklaringen onvoldoende krediet krijgt. Vermogensverklaringen vormen een krachtig instrument om corruptie te voorkomen en dienen niet alleen als basis voor mogelijke strafrechtelijke onderzoeken. De beoordeling van de Rekenkamer onderschat derhalve de indirecte impact en het positieve effect dat het systeem heeft als preventief instrument. Zo dienden openbare vermogensverklaringen als voorname bron voor het werk van de (internationale) selectiepanels bij de beoordeling van de integriteit van de kandidaten voor de openbare raad van internationale deskundigen die de rechters van Hooggerechtshof voor corruptiebestrijding (HACC) moesten selecteren in 2018, bij de selectie van het hoofd van het NAPC in 2019 en bij de lopende selectie van het hoofd van het SAPO in 2020/2021. Bovendien heeft de verplichting om een vermogensverklaring in te dienen er reeds toe geleid dat in 2016 en daarna honderden rechters hun functie hebben neergelegd. Ook maken het maatschappelijk middenveld en onderzoeksjournalisten veel gebruik van de beschikbare vermogensverklaringen om corruptie en georganiseerde misdaad aan het licht te brengen.

Wat de doeltreffendheid van het elektronische systeem betreft, hebben enkele recente upgrades het systeem en de verificatieregels doeltreffender gemaakt. Bovendien is de leiding van het NAPC geselecteerd met ondersteuning van internationale deskundigen, wat de onafhankelijkheid en de proactieve houding van het NAPC in de afgelopen periode heeft gewaarborgd, onder meer bij de verificatie van vermogensverklaringen.

77. De corruptiebestrijdingsstrategie 2018-2020 zou ondanks een aantal tekortkomingen tot vooruitgang hebben geleid, reden waarom zij ook op sterke weerstand van de zijde van gevestigde belangen is gestuit. In die omstandigheden besloot de EU de strategie te steunen, ook al werd die als verre van perfect beschouwd. Ook als niet elke afzonderlijke aanbeveling in aanmerking wordt genomen, kan de algehele beoordeling van een strategie positief zijn.

Die steun, en de uitgevoerde druk, waren echter niet sterk genoeg om de aanneming van de strategie te waarborgen.

Er zijn grenzen aan de invloed die de EU kan uitoefenen op strategieën van een soeverein derde land.

78. De EU heeft de EUACI-steun aan een van haar belangrijkste voor steun in aanmerking komende instellingen (het NAPC) tijdelijk opgeschort toen het risico (waaronder het reputatierisico) te hoog werd.

79. Project 12 (EUACI) heeft het herstructureringsproces voor het NACP rechtstreeks ondersteund door wetgevingsadvies over de aangenomen wet te verstrekken, internationale deskundigen te benoemen en een volwaardig secretariaat voor de selectiecommissie op te zetten.

80. Op 29 juni 2021 heeft het Oekraïense parlement een wet aangenomen waarbij een afschrikkende sanctieregeling voor het niet-indienen van vermogensverklaringen en het indienen van valse verklaringen is heringevoerd.

82. Het NABU vertrouwt op de analyses van de monitoringdienst voor de staatsfinanciën, en de samenwerking tussen de twee agentschappen is met steun van het EUACI versterkt (zie het eindresultatenverslag van het EUACI, blz. 38).

Wat de veiligheidsdienst van Oekraïne betreft, is momenteel in het Oekraïense parlement, met krachtige steun van de EU, een wetsontwerp in behandeling dat deze instelling grondig moet hervormen.

83. Het SAPO is juridisch en operationeel onafhankelijk van het bureau van de procureur-generaal. Het SAPO is bevoegd om haar mandaat autonoom uit te voeren. Op dit moment wordt, als gevolg van het ontbreken van een hoofd van het SAPO, een beperkt aantal taken van het hoofd echter uitgevoerd door de procureur-generaal.

De Commissie ondersteunt het lopende selectieproces voor een nieuw SAPO-hoofd door de benoeming van internationale deskundigen in de selectiecommissie en door de secretariaatsondersteuning voor de deskundigen van de Commissie die door het EUACI ter beschikking zijn gesteld.

84. Het Hooggerechtshof voor corruptiebestrijding (HACC) is uiteindelijk vooral opgericht dankzij de niet-aflatende politieke druk van de EU en andere internationale partners, met name het IMF en de G7.

Tot op heden heeft het HACC 38 vonnissen uitgesproken (33 veroordelingen en 5 vrijspraken), terwijl er meer dan 200 zaken in behandeling zijn. Dit is een aanzienlijke toename van het aantal behandelde zaken van corruptie op hoog niveau in vergelijking met de situatie voordat het HACC operationeel werd.

86. Per juni 2021 heeft het HACC 38 vonnissen gewezen, waarvan er 33 een veroordeling en 5 vrijspraak behelsden.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

89. In de afgelopen vijf jaar heeft de EU een belangrijke rol gespeeld bij het opzetten van het juridische en institutionele kader dat nodig is voor de bestrijding van (grootschalige) corruptie op hoog niveau, bij het operationeel maken van dit kader in de praktijk, bij het verbeteren en transparanter maken van het systeem voor de plaatsing van overheidsopdrachten en bij het tot stand brengen van een vitaal maatschappelijk middenveld en een dynamische onderzoeksjournalistiekgemeenschap. Al deze elementen zijn van cruciaal belang voor de bestrijding van corruptie op hoog niveau. Gespecialiseerde instanties voor corruptiebestrijding zijn ook begonnen met het ontwikkelen van een geloofwaardig trackrecord in complexe corruptiezaken op hoog niveau, hoewel de gespecialiseerde justitiële keten pas eind 2019 is voltooid en COVID-19 een negatieve impact heeft gehad op de procedures.

90. Zie onze antwoorden op paragraaf IV en andere paragrafen in de samenvatting, evenals die op de paragrafen 22-37 hierboven. Wat een model voor het beperken van de toegang betreft, heeft de Unie in 2014 de beperkende maatregelen wegens verduistering van Oekraïense staatsmiddelen ingevoerd teneinde de terugvordering van tegoeden te vergemakkelijken door het bevriezen van tegoeden van personen die in Oekraïne strafrechtelijk worden vervolgd wegens verduistering van Oekraïense staatsmiddelen. Deze regeling heeft een gericht toepassingsgebied en ziet op gevallen waarin publieke middelen of hulpbronnen zijn verduisterd en de staat financieel kwantificeerbare schade is berokkend.

De maatregelen omvatten geen inreisverbod, omdat dit buiten het toepassingsgebied van de sanctieregeling voor verduistering valt.

91. Het EUACI heeft zich grotendeels op de strijd tegen grootschalige corruptie gericht. De meeste instanties voor corruptiebestrijding die het heeft gesteund, behandelen uitsluitend grootschalige corruptiezaken. Zie ook onze antwoorden hierboven (zoals dat op paragraaf 29).

Aanbeveling 1— Stel specifieke maatregelen tegen grootschalige corruptie op en voer deze uit

- a) De EDEO en de Commissie aanvaarden deze aanbeveling.
- b) De EDEO en de Commissie aanvaarden deze aanbeveling.
- c) De EDEO en de Commissie aanvaarden deze aanbeveling

Aanbeveling 2 — Beoordeel de omvang van de steun voor maatschappelijke organisaties en onderzoeksjournalistiek en pas deze aan

- a) De Commissie aanvaardt de aanbeveling.
- b) De Commissie aanvaardt de aanbeveling.

Aanbeveling 3 — Help belemmeringen voor vrije en eerlijke concurrentie weg te nemen

- a) De Commissie aanvaardt de aanbeveling.
- b) De Commissie aanvaardt de aanbeveling.
- c) De Commissie aanvaardt de aanbeveling.

94. Dat beroepsbeoefenaars en wetenschappers in het veld nog steeds te maken hebben met beperkingen en hardnekkige uitdagingen bij het meten van veranderingen in de omvang van corruptie en van de effecten van de corruptiebestrijding, wordt algemeen onderkend. Het OESO-netwerk ter bestrijding van corruptie doet in verschillende landen, waaronder Oekraïne, proeven met zeer gedetailleerde prestatie-indicatoren voor corruptiebestrijding via het EU-integriteitsprogramma voor corruptiebestrijding. Niettemin blijft dit een complex en traag proces, omdat corruptie moeilijk rechtstreeks kan worden gemeten. De huidige tendens is om in veel gevallen te vertrouwen op indirecte meting door middel van proxy-indicatoren die contextspecifiek, maar beter en gemakkelijker meetbaar zijn.

EUAM Oekraïne volgt de door de EU-lidstaten overeengekomen rapportagerichtsnoeren. De impact en de prestaties van de missie worden halfjaarlijks gerapporteerd aan de EDEO/het CPCC en worden bekrachtigd door de EU-lidstaten. Bovendien wordt er voorafgaand aan de verlenging van elk mandaat een uitgebreide operationele beoordeling en strategische evaluatie uitgevoerd. De EDEO werkt momenteel aan een effectbeoordelingsmethodologie voor de middellange- en langetermijneffecten van de activiteiten van GVDB-missies.

Aanbeveling 4 — Verbeter monitoring en verslaglegging om waar nodig op basis daarvan corrigerende maatregelen en uit te voeren

a) De Commissie aanvaardt de aanbeveling ten dele: de voorgestelde vooraf gedefinieerde (kwantificeerbare) streefcijfers en indicatoren kunnen alleen in de rapportage worden opgenomen wanneer dit haalbaar is.

De monitoring en verslaglegging vinden reeds op intensief niveau plaats en vereisen aanzienlijke administratieve middelen. De monitoring en verslaglegging (zoals de verslagen over de uitvoering van de associatieovereenkomst of andere verslagen in het kader van de overeengekomen governance van de associatieovereenkomst, bijvoorbeeld de subcommissie Justitie en Binnenlandse Zaken) volgen algemeen overeengekomen regels/methoden voor nabuurschapslanden (en andere landen) die alle hervormingsgebieden in detail bestrijken, met inbegrip van die welke van belang zijn voor de bestrijding van corruptie op hoog niveau. Er is weinig flexibiliteit (en het zou ook geen meerwaarde hebben) om een specifiek monitoringsysteem voor Oekraïne in te voeren.

Wat het toezicht in het kader van het opschortingsmechanisme voor visumvrijstelling betreft, zal in het vierde verslag daarover, dat naar verwachting in 2021 zal worden ingediend, een andere methode worden gebruikt, ook voor de bijdragen van de lidstaten, en zal daarin ook de continue naleving van de visumliberaliseringsbenchmarks voor landen van het Oostelijk Partnerschap meer in detail worden beoordeeld.

b) De Commissie aanvaardt de aanbeveling.

97. De hoge kwalificatiecommissie van rechters zal naar verwachting worden ingesteld bij wetgeving die momenteel in tweede lezing wordt behandeld in de Rada. Dat orgaan zal tot taak hebben om de resterende rechters door te lichten.

98. Het feit dat er een voortdurende strijd gaande is voor de instandhouding van het institutionele kader voor corruptiebestrijding op een hoog niveau, betekent dat dit kader doeltreffend is en in staat is gevestigde belangen aan te pakken.

Aanbeveling 5 — Bied instellingen alleen steun voor capaciteitsopbouw als aan bepaalde criteria is voldaan

a) De Commissie aanvaardt de aanbeveling.

b) De Commissie aanvaardt de aanbeveling.

99. Zoals opgemerkt in ons antwoord op kader 5 hierboven, heeft het Oekraïense parlement in juni 2021 de wet aangenomen die de rechtsgrondslag heeft gecreëerd voor de invoering van het e-casemanagementsysteem bij de instanties voor corruptiebestrijding en alle andere wetshandhavingsinstanties in Oekraïne. Het e-casemanagementsysteem zal de transparantie en de efficiëntie van strafrechtelijke onderzoeken vergroten en corruptierisico's verminderen.

Aanbeveling 6 — Ondersteun de digitalisering van registers

De Commissie aanvaardt de aanbeveling.

Aanbeveling 7 — Stel striktere voorwaarden aan de steun van de Commissie

a) De Commissie aanvaardt de aanbeveling.

De hervorming van de rechterlijke macht, de hervorming van het vervolgingsapparaat en het beheer van de instanties voor corruptiebestrijding maakten integraal deel uit van de structurele beleidsconditionaliteit van de programma's voor macrofinanciële bijstand aan Oekraïne. Gezien de resterende uitdagingen, wordt verwacht dat deze hervormingselementen deel zullen blijven uitmaken van toekomstige MFB-gerelateerde voorwaarden.

b) De Commissie aanvaardt de aanbeveling.
